

ks. Tomasz Maziarka¹

UNIWERSYTET PAPIESKI JANA PAWŁA II W KRAKOWIE

WYDZIAŁ TEOLOGICZNY SEKCJA W TARNOWIE

W stronę teologii nauki – na kanwie myśli ks. prof. Michała Hellera

Nagrodą [...] za wiarę jest pojmowanie. A więc nie szukaj zrozumienia, abyś wierzył, ale wier, żebyś zrozumiał.

(św. Augustyn)

O wielkim fizyku eksperymentalnym XIX stulecia, Michaelu Faradayu, który był praktykującym chrześcijaninem, mówiono, że gdy wchodził do laboratorium, zapominał o swojej religii, a kiedy z niego wychodził, zapominał o nauce. Jeśli nawet wspomniana anegdota nie mówi prawdy o wybitnym angielskim fizyku, to jednak wyraża przyjmowane niekiedy przekonanie, że nauka i religia są dziedzinami od siebie niezależnymi lub nawet wzajemnie się wykluczającymi. Do konfliktu między nauką a teologią przyczyniają się zarówno materialści, jak i zwolennicy literalnej interpretacji Pisma Świętego. Wielki autorytet naukowy w dziedzinie biologii, współodkrywcą struktury DNA i laureat nagrody Nobla, Francis Crick, swój dystans do religii wyraża następująco: „Jeśli religie odnoszące się do prawd objawionych rzeczywiście objawiły nam cokolwiek, to był to fakt, że zazwyczaj nie mają racji”². Niezbyt owocne rozwiązanie proponują także zwolennicy „teorii dwóch płaszczyzn”, którzy traktują naukę i teologię jako dwie odrębne,

¹ Ks. Tomasz Maziarka – doktor nauk humanistycznych w zakresie filozofii, magister teologii, sekretarz ks. prof. Michała Hellera, wykładowca na Wydziale Teologicznym Sekcja w Tarnowie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, członek Centrum Kopernika Badań Interdyscyplinarnych w Krakowie.

² F. Crick, *Zdumiewająca hipoteza*, tłum. B. Chacińska-Abrahamowicz i M. Abrahamowicz, Warszawa 1997, s. 341.

niezależne dziedziny, nieposiadające punktów stykowych, czyli wspólnych obszarów badań.

W obydwu powyższych modelach (konfliktu i niezależności³) nauka i teologia nie spotykają się ze sobą lub funkcjonują w dwóch wrogo nastawionych do siebie obozach. Czy jest możliwy taki model współistnienia obydwu dyscyplin, w którym nauka i teologia będą sobie potrzebować, a nawet więcej – będą dostarczać sobie nawzajem żywotnych treści? Czy dialog nauki i teologii może doprowadzić do zbudowania spójnego i satysfakcjonującego obrazu rzeczywistości?

Na tak postawione pytanie twierdzącej odpowiedzi udziela ks. prof. Michał Heller, który postuluje uprawianie nowej dyscypliny zwanej teologią nauki⁴. U podstaw koncepcji teologii nauki leży przekonanie o racjonalności świata.

Wszechświat racjonalny

Książd profesor Michał Heller przyjmuje hipotezę, że świat, w którym żyjemy, posiada szczególną cechę – jest racjonalny. Jak pisze: „Świat posiada pewną cechę, dzięki której daje się go skutecznie badać. Hipotezę tę będę skrótowo nazywać hipotezą racjonalności świata (lub po prostu racjonalnością świata)”⁵. Hipoteza racjonalności świata jest milczącym założeniem nauki; we wszechświecie pozbawionym jakiegokolwiek porządku uprawianie jej byłoby niemożliwe. Istnieje możliwość, że wszechświat byłby pełnym ładu kosmosem, lecz jego racjonalność mogłaby być dla nas niedostępna. Tymczasem doświadczenie uczonych jest zgoła inne. Stephan Hawking stwierdza: „Wrażenie porządku jest przytłaczające. Im więcej dowiadujemy się o wszechświecie, tym większą odczuwamy pewność, że rządzą nim

³ Analizę możliwych relacji występujących między nauką a teologią przedstawił Ian G. Barbour, *Jak układają się stosunki między nauką a teologią?*, [w:] *Refleksje na rozdrożu. Wybór tekstów z pogranicza wiedzy i wiary*, red. S. Wszolek, Tarnów 2000, s. 29–75.

⁴ Na temat programu „teologii nauki” powstało w Polsce kilka prac. Do najważniejszych należy książka pt. *Teologia nauki*, która ukazała się pod redakcją Janusza Mączki i Piotra Urbańczyka nakładem wydawnictwa Copernicus Center Press (2015), stanowiąca zbiór artykułów, w których autorzy podjęli analizę idei teologii nauki z różnych perspektyw badawczych. Wśród zagranicznych opracowań na uwagę zasługuje praca Thomasa F. Torrence’a, *Reality and Scientific Theology*, Edinburgh 1985.

⁵ M. Heller, *Filozofia i wszechświat*, Kraków 2006, s. 41.

racjonalne prawa”⁶. Przeniknięty racjonalnością wszechświat wywołuje wśród uczonych poczucie tajemnicy. Doświadczający jej Albert Einstein pisał: „To, że ogół danych zmysłowych jest tego rodzaju, iż mogą one zostać uporządkowane przez myślenie (operowanie pojęciami i zastosowanie określonych powiązań funkcjonalnych między nimi, a także przyporządkowanie danych zmysłowych do pojęć), jest faktem, [...] którego nigdy [...] nie będziemy mogli pojąć. Można powiedzieć, że wiecznie niepojmowalna w świecie jest jego pojmowalność”⁷.

Ksiądz Michał Heller zauważa, że racjonalność świata posiada osobliwy charakter i jest związana z użyciem metody matematyczno-empirycznej. Zaświadcza o tym skuteczność metody. Jak stwierdza: „[...] świat posiada pewną strukturę, ale nie jest to byle jaka struktura, lecz podlega regułom, a reguły te okazują się dziwnie podobne do reguł matematycznego wnioskowania”⁸. Matematyka pełni rolę abstrakcyjnego klucza, dzięki któremu możliwe jest poznawanie tajemnic świata fizycznego. Fizycy zauważają podobieństwo występujące między badanym zjawiskiem a opisującym go równaniem matematycznym. Podobieństwo polega na tym, że równanie matematyczne nie tylko opisuje strukturę wszechświata, ale także ją modeluje. Istnienie owej kompatybilności ks. Heller opisuje następująco: „Z chwilą gdy struktury matematyczne zostaną wprowadzone w krąg oddziaływań z fizyką, stają się elastyczne, adaptują się do sytuacji fizycznych [...]. Z jednej strony, nie tylko współpracują z wynikami doświadczeń; nie tylko [...] opisują je, lecz często podpowiadają, jak wybrać i zidentyfikować wielkość, którą warto zmierzyć, jak skonstruować przyrząd pomiarowy i jak potem zinterpretować wyniki pomiaru. Z drugiej strony, struktury matematyczne są na tyle podatne na zmiany, że dane empiryczne mogą wymusić na nich modyfikacje i przystosowania, a niekiedy nawet drastyczne przeobrażenia”⁹.

Dzięki zastosowaniu odpowiednich modeli matematycznych fizycy potrafią badać takie obszary rzeczywistości, do których nie mają dostępu ludzkie zmysły. Za przykład może posłużyć dziedzina cząstek elementarnych i zjawisk kwantowych. Okazuje się, że wszystkie własności kwarków można

⁶ S. Hawking, *Krótką historia czasu*, tłum. P. Amsterdamski, Warszawa 1990, s. 161.

⁷ A. Einstein, *Fizyka a rzeczywistość*, [w:] *Pisma filozoficzne*, tłum. K. Napiórkowski, Warszawa 2001, s. 198.

⁸ M. Heller, *Filozofia...*, s. 109.

⁹ M. Heller, *Filozofia...*, s. 109.

wydedukować z modeli matematycznych, w których kwarki początkowo wcale nie występowały¹⁰.

Niezwykła skuteczność matematyki w procesie poznawania świata fizycznego potwierdza słuszność poglądu Galileusza, że Księga Przyrody jest napisana językiem matematyki, natomiast ks. prof. Michałowi Hellerowi pozwala sprecyzować tezę o racjonalności świata stwierdzeniem, że: „Światu należy przypisać cechę, dzięki której szczególnie skutecznie można go badać za pomocą metody matematycznej. Świat posiada więc racjonalność szczególnego typu – typu matematycznego”¹¹.

Doceniając skuteczność matematyczno-empirycznej metody, ks. Heller wyraźnie jednak zaznacza, że racjonalność świata wykracza poza użycie tej metody. Model matematyczny i doświadczenie empiryczne nie są jedynymi narzędziami, które dostarczają wiedzy o świecie. Rzeczywistość ujawnia takie własności, wobec których metoda naukowa pozostaje bezsilna.

Granice racjonalności naukowej

Ksiądz Michał Heller z wielką powagą przyjmuje osiągnięcia nauk przyrodniczych, ale jednocześnie uznaje użyteczność innych sposobów zdobywania wiedzy o świecie. Najpierw podaje kilka argumentów przemawiających za ograniczonym zakresem stosowalności metody naukowej.

Zgodnie z pierwszym z nich nie widać *a priori* żadnego powodu ku temu, by wieloaspektowość świata dostępna ludzkiemu doświadczeniu miała być dostosowana do metody matematyczno-empirycznej. Wystarczy wspomnieć o doświadczanym przez człowieka świecie wartości; rzeczywistości dobra i zła, ludzkiej relacji do „Boga, do innych ludzi, do własnego istnienia [...]”¹², by przekonać się, iż rzeczywistość ta jest niedostępna metodzie naukowej. Nauki przyrodnicze badają aktualny stan rzeczy, relacjonują „jak jest”, natomiast są bezsilne wobec pytania „jak być powinno?”¹³. Selektywność badań naukowych została ciekawie zilustrowana przez Arthura Eddingtona. Zgodnie z przedstawioną przez niego metaforą, naukowca można porównać do rybaka zarzucającego sieci w głębinę morza. Jeżeli rybak wykorzysta

¹⁰ Por. M. Heller, *Czy fizyka jest nauką humanistyczną?*, Tarnów 1998, s. 111–112.

¹¹ M. Heller, *Filozofia...*, s. 48.

¹² M. Heller, *Usprawiedliwienie wszechświata*, Kraków 1984, s. 47.

¹³ Por. M. Heller, *Nowa fizyka i nowa teologia*, Tarnów 1992, s. 118.

do łowienia ryb sieci z okami o wielkości trzech cali, może dojść do wniosku, że w morzu nie ma ryb mniejszych niż trzycalowe. Jak zauważa Eddington, metoda łowienia determinuje to, co możemy złowić¹⁴.

Inną, wykorzystaną przez ks. Hellera, ilustracją ukazującą niewystarczalność metody naukowej jest refleksja dotycząca tzw. teorii ostatecznej. Wielu uczonym przyświeca cel zunifikowania wszelkich nauk i stworzenia teorii ostatecznie wyjaśniającej wszechświat. Okazuje się, że gdyby nawet taka teoria powstała i radziła sobie z wyjaśnianiem klasy zjawisk, do której została powołana, to jednak posiadałaby jeden znamieny brak: nie potrafiłaby wyjaśnić samej siebie. Ciągłe aktualnie brzmiąłoby pytanie: jak usprawiedliwić istnienie tej teorii? Racjonalność zawarta w teorii wskazywałaby poza teorię¹⁵. Ksiądz Michał Heller twierdzi, że „na dnie wszystkich wysiłków, by bez reszty «świat wyjaśnić światem», zawsze tkwi coś, co pozostaje bez odpowiedzi i wskazuje poza świat”¹⁶.

W obliczu danych ukazujących ograniczony zakres stosowalności metody naukowej powstaje pytanie: w jaki sposób prowadzić racjonalny dyskurs poza obszarami kontrolowanymi przez nauki empiryczne? Idąc za Karlem Popperem, prof. Heller przyjmuje, że za kryterium racjonalności może służyć umiejętność krytycznego uzasadnienia swoich poglądów. Uzasadnienie uznaje za krytyczne wtedy, gdy: (1) nie przestaje pytać o uzasadnienie, jak długo jest jeszcze coś do uzasadnienia oraz (2) jest otwarte na zewnętrzną krytykę. Powyższe kryteria nie tylko pozwalają poszerzać zakres ludzkiej wiedzy, ale też stanowią użyteczne narzędzie służące wyjaśnianiu racjonalności naukowej. Skoro krytyczne myślenie domaga się „uzasadnienia, jak długo jest jeszcze coś do uzasadnienia”, ks. Heller pyta: jak uzasadnić racjonalność matematyczno-empiryczną? Twierdzenie typu: „matematyczno-empiryczna metoda badania świata jest racjonalna” nie może zostać dowiedzione na mocy tej metody, ale domaga się wykroczenia poza nią. Podobny problem dotyczy skuteczności tej metody. Nie wystarczy powiedzieć, że jest skuteczna, ale należy dążyć do odpowiedzi na pytanie: dlaczego jest skuteczna. Wyjaśnienia skuteczności metody matematyczno-empirycznej odwołujące się do determinant ewolucyjnych zdają się być niewystarczające. Wydaje się bowiem nieprawdopodobne by fakt,

¹⁴ A. Eddington, *The nature of the physical world*, Cambridge 1928, s. 16.

¹⁵ Por. M. Heller, *Teorie wszystkiego*, „Zagadnienia Filozoficzne w Nauce” 14 (1992), s. 83–101.

¹⁶ M. Heller, *Filozofia...*, s. 487.

iż Albert Einstein odkrył ogólną teorię względności, był jedynie elementem walki o przetrwanie. Dla uzyskania korzyści adaptacyjnych wystarczyłaby człowiekowi znajomość „powierzchni zjawisk”, tymczasem ludzkość osiągnęła dostęp do prawd uniwersalnych, które określają świat w wymiarach globalnych. Głębia poznawalności wszechświata oraz rozumne piękno ładu odkrywanego przez naukę są wymownymi cechami wszechświata, które domagają się wyjaśnienia. Dla tych, których trawi głód zrozumienia, jest oczywiste, że sama nauka nie zdoła go zaspokoić.

Bóg i nauka

Urzeczenie porządkiem panującym we wszechświecie wiedzie wielu uczonych do przekonania o istnieniu transcendentnego Źródła racjonalności. Były profesor fizyki matematycznej na Uniwersytecie w Cambridge, angielski fizyk i teolog John Polkinghorne stwierdza: „Racjonalny ład odkrywany przez naukę jest tak piękny i tak uderzający, że rzeczą naturalną jest pytać, skąd się wziął. Może go wyjaśnić jedynie przyczyna, która sama z siebie jest racjonalna. Przyczyną taką jest rozum Stwórcy, stanowiący podstawę tak dostrzeganej przez nas rozumności naszych umysłów, oraz gwarantujący istniejącą między nimi zgodność. Intuicja ta staje się jeszcze silniejsza, gdy rozszerzymy nasz horyzont poznawczy poza perspektywę naukową, odkrywając, że w świecie istnieje także piękno, obowiązek moralny i doświadczenie religijne. Także ich podstawą jest Stwórca – Jego radość, wola i obecność”¹⁷. Podobny pogląd wyraża również laureat Nagrody Nobla, Georg Wald, dla którego rzeczywistość ducha jest ontycznie pierwotna. Jak pisze: „[...] umysł wcale nie jest późnym wytworem ewolucji życia, lecz zawsze istniał jako jego matryca, źródło i warunek rzeczywistości fizycznej [...] tworzywem rzeczywistości fizycznej jest tworzywo umysłu. To umysł stworzył wszechświat fizyczny, który rodzi życie i wyłania z siebie w końcu istoty poznające i tworzące, uprawiające, naukę, sztukę i technologię”¹⁸.

Podobna perspektywa ujmująca relację świata do Boga bliska jest ks. prof. Michałowi Hellerowi. Najpierw należy zaznaczyć, że odzęgkuje się on od apologetyki polegającej na tym, by przywoływać Boga do wyjaśniania

¹⁷ J. C. Polkinghorne, *Jeden świat*, tłum. M. Chojnacki, Kraków 2008, s. 146.

¹⁸ G. Wald, *Life and Mind in the Universe*, [w:] *Cosmos, bios, theos*, ed. H. Margenau, R. A. Varghese, La Salle 1992, s. 218.

zjawisk, które na danym etapie rozwoju nauki są niewytłumaczalne. Czerpiąc doświadczenie ze studiów historii nauki, mocno podkreśla, że nieustanny rozwój wiedzy sprawia, iż powoływanie się na „Boga od zapychania dziur” jest karkołomne. Koncepcja „Boga od zapychania dziur” nie tylko nie służy teologii, ale wręcz ją osłabia¹⁹. Z teologicznego punktu widzenia o wiele bardziej korzystne jest ujęcie, w którym nie traktuje się Boga jako przyczyny konkurującej z pozostałymi przyczynami działającymi we wszechświecie, ale jako podstawę i fundament wszystkiego, co istnieje. Ksiądz Heller pisze: „Przyczynowość Boga nie jest przyczynowością rzemieślnika, który wytwarza nową rzecz i poprawia ją w razie potrzeby, lecz przyczynowością Stwórcy, który dla swojego stworzenia jest nieustannym źródłem istnienia. Istnienie dawane przez Boga swojemu stworzeniu, nie tylko sprawia, że ono jest, lecz że jest tym, czym jest, i że działa, tak jak działa”²⁰. Przyjmując współczesną perspektywę teologiczną, ks. Heller uznaje, że „Bóg jako źródło istnienia, jest bezpośrednim autorem każdego skutku. Wszystkie przyczyny narzędne istnieją i działają na mocy istnienia, otrzymanego przez Stwórcę. [...] Bóg działa poprzez przyczyny narzędne, ale w ich wnętrzu, poprzez ich naturalną «przyczynowość» bezpośrednio dotykając skutku. A zatem fakt, że Bóg jest bezpośrednią przyczyną wszystkiego, co dzieje się w świecie, nie niszczy «naturalnej przyczynowości»”²¹.

Ksiądz profesor podziela pogląd Karla Rahnera²², zgodnie z którym Bóg stanowi filozoficzne *a priori* każdej nauki: „z wiary w istnienie Absolutu wynikają pewne wnioski, które są dla nauki metafizycznym *a priori*”²³. Teologiczną prawdą, która może stanowić fundament uprawiania nauk, jest wiara w istnienie Logosu – Boski Rozum, przenikając wszystko, naznacza wszechświat racjonalnością, a ta stanowi warunek uprawiania nauk. W tak przyjętej perspektywie nauka staje się prawdziwą „służebnicą teologii”, a nawet – co postuluje Heller – możliwe jest stworzenie programu „teologii nauki”.

¹⁹ Por. M. Heller, J. Życiński, *Dylematy ewolucji*, Tarnów 1996, s. 167–170.

²⁰ M. Heller, J. Życiński, *Dylematy...*, s. 158.

²¹ M. Heller, J. Życiński, *Dylematy...*, s. 159.

²² Por. K. Rahner, *Człowiek dzisiejszy a religia*, [w:] *O możliwości wiary dzisiaj*, tłum. A. Morawska, Kraków 1965, s. 64–65.

²³ Por. M. Heller, *Filozofia...*, s. 13.

Czym jest teologia nauki?

Koncepcja „teologii nauki” liczy już sobie ponad trzydzieści lat. Pierwsze jej idee zostały sformułowane przez ks. Michała Hellera, natomiast pierwszą publikację odwołującą się do tej koncepcji można wiązać z wystąpieniem ks. Józefa Życińskiego²⁴ podczas II Seminarium Interdyscyplinarnego w Castel Gandolfo w roku 1982²⁵. Mówił w nim, że: „[...] zamiast rozwijać obce dla współczesnej metodologii naukowej przypuszczenia o tym, że w nowym paradygmacie radykalnym przeobrażeniom ulegnie świadomość przyrodników, którzy wreszcie zaczną łączyć fizykę z teologią, zarówno bardziej celowe, jak i bardziej krytyczne wydaje się podjęcie szczegółowych badań nad podstawami teologii nauki”²⁶.

Nazwę „teologia nauki” ks. prof. Michał Heller zaproponował w krótkim eseju pt. *Program teologii nauki*²⁷, który następnie został przetłumaczony na język angielski²⁸ i wzbudził szersze zainteresowanie ze względu na – jak zaznacza autor – „swoją egzotyczność, lub dzięki temu, że – wobec nowości tego określenia – każdy mógł go łączyć z treścią, jaka przypadła mu do gustu”²⁹. Wspomniany esej służył bliższemu sformułowaniu programu teologii nauki, którego idea była później rozwijana w środowisku związanym z Ośrodkiem Badań Interdyscyplinarnych w Krakowie³⁰.

W zamyśle ks. Hellera teologia nauki winna być częścią teologii. Jak pisze: „[...] teologia ma wziąć na swój warsztat naukę i poddać ją badaniu przy

²⁴ Por. P. Polak, *Teologia nauki w perspektywie metodologicznej*, [w:] *Teologia nauki*, red. J. Mączka, P. Urbańczyk, Kraków 2015, s. 25–56.

²⁵ Wypowiedź ks. Józefa Życińskiego ukazała się dwa lata później w artykule pt. *W poszukiwaniu teologii nauki*, [w:] *Nauka – religia – dzieje. II Seminarium Interdyscyplinarne w Castel Gandolfo, 6–9 września 1982 roku*, red. J. A. Janik, P. Lenartowicz, Kraków 1984.

²⁶ J. Życiński, *W poszukiwaniu...*, s. 85.

²⁷ M. Heller, *Program teologii nauki*, [w:] *Nowa fizyka i nowa teologia*, Tarnów 1992, s. 116–118.

²⁸ M. Heller, *A program for theology of science*, [w:] M. Heller, *Creative tension. Essays on science and religion*, Philadelphia–London 2003, s. 29–32.

²⁹ M. Heller, *Wstęp do teologii nauki*, [w:] *Teologia nauki*, red. J. Mączka, P. Urbańczyk, Kraków 2015, s. 13.

³⁰ Pierwszym opracowaniem monograficznym była praca Wiesława M. Macka pt. *Teologia nauki według księdza Michała Hellera*, Warszawa 2010. (Macek jest również autorem artykułu pt. *Teologia nauki*, [w:] *Oblicza racjonalności: wokół myśli Michała Hellera*, red. B. Brożek, J. Mączka, W. P. Grygiel, M. L. Hohol, Kraków 2011, s. 203–238).

pomocy swoich metod”³¹. Celem takiego przedsięwzięcia jest „wzbogacenie spojrzenia na naukę, przez uwzględnienie tych aspektów, które są widoczne jedynie przy użyciu metody teologicznej”³².

Kreślony program teologii nauki zawiera pewne podobieństwo do filozofii nauki. Podobnie, jak zadaniem filozofii nauki jest badanie filozoficznych podstaw nauki oraz jej metod, tak też teologia nauki winna stanowić „autentycznie teologiczną refleksję nad naukami: nad faktem ich istnienia, ich podstawami, metodami i wynikami”³³. W zestawieniu z filozofią nauki zakres badań teologii nauki jest o wiele szerszy, gdyż „teologia badałaby konsekwencje tego faktu, że nauki empiryczne badają świat stworzony przez Boga”³⁴. Teologiczny pogląd na świat jest wizją radykalnie całościową. Wszechświat widziany oczami teologa jest „większy” aniżeli wszechświat widziany oczami uczonego, a dociekania teologiczne są poszukiwaniem rozumienia na możliwie najgłębszym poziomie³⁵.

Proponowany program teologii nauki koncentruje się wokół dwu zagadnień: stworzenia i ewolucji. Ksiądz Heller zaprzecza, jakoby istniał konflikt między kreacjonizmem a ewolucjonizmem, przeciwnie, uznaje, że proces ewolucji stanowi sposób objawiania się stwórczej mocy Boga. Stwórca nieustannie podtrzymuje świat w istnieniu, jak też przejawia swą obecność poprzez prawa przyrody. W tym ujęciu ewolucja nie tylko nie stoi w opozycji do prawdy o stworzeniu, lecz razem z nią daje obraz syntetyczny³⁶. W teologicznym ujęciu wszechświat jest słowem Boga; racjonalność – znakiem transcendencji, natomiast Stwórca, który stoi u fundamentów rzeczywistości, udziela światu istnienia oraz nadaje mu sens³⁷.

* * *

Kiedy Michael Faraday wchodził do laboratorium, zapominał o religii, a kiedy z niego wychodził, zapominał o nauce. Świat nauki i świat religii nie przystawały do siebie w umyśle wybitnego fizyka. To, co stanowiło trudność

³¹ M. Heller, *Wstęp...*, s. 14.

³² M. Heller, *Wstęp...*, s. 16.

³³ M. Heller, *Nowa fizyka...*, s. 115.

³⁴ M. Heller, *Nowa fizyka...*, s. 117.

³⁵ Por. M. Heller, *Wstęp...*, s. 17.

³⁶ Por. M. Heller, *Wstęp...*, s. 120.

³⁷ Por. M. Heller, *Usprowadliwienie...*, s. 79.

dla Michaela Faradaya nie stanowi jej dla Michała Hellera. Religijność księdza profesora uwzględnia naukowy obraz świata, a on sam najlepiej modli się wtedy, gdy – jak mówi – rozwiązuje równanie fizyczne. Przekonany o racjonalności świata, znajduje jej usprawiedliwienie w Zmyśle Stwórcy – Boskim Logosie, który stanowi nie tylko fundament struktury świata fizycznego, ale również odpowiada za istnienie świata wartości i sensu. W tak przyjętej perspektywie nauka i teologia są dla siebie siostrzanymi dyscyplinami, służącymi sobie w dążeniu do Prawdy. Oparty na dialogu między obydwoma dziedzinami program teologii nauki sprawia, że badania naukowe mogą stanowić wewnętrzną strukturę nauk teologicznych. Teolog może zaczerpnąć od przyrodników wiedzę, jaki świat jest, zaś naukowiec odnajdzie w teologii zasadę jedności świata. Siłą teizmu jest zdolność do syntezy, a teologia umożliwia uzyskanie spójności w łączeniu różnych obszarów ludzkiej racjonalności. Dążenie do coraz głębszego zrozumienia jest w swej istocie dążeniem do poznania jednego i prawdziwego Boga. Jego Rozum stanowi fundament struktury świata fizycznego, Jego Piękno jest podstawą ludzkiego doświadczania piękna, Jego Wola – podstawą zasad moralnych, zaś obecność powodem do oddania Mu czci.

Bibliografia

- Barbour I. G., *Jak układają się stosunki między nauką a teologią?*, [w:] *Refleksje na rozdrożu. Wybór tekstów z pogranicza wiedzy i wiary*, red. S. Wszolek, Tarnów 2000.
- Crick F., *Zdumiewająca hipoteza*, tłum. B. Chacińska-Abrahamowicz i M. Abrahamowicz, Warszawa 1997.
- Eddington A., *The nature of the physical world*, Cambridge 1928.
- Einstein A., *Fizyka a rzeczywistość*, [w:] A. Einstein, *Pisma filozoficzne*, tłum. K. Napiórkowski, Warszawa 2001.
- Hawking S., *Krótką historia czasu*, tłum. P. Amsterdamski, Warszawa 1990.
- Heller M., *A program for theology of science*, [w:] M. Heller, *Creative tension. Essays on science and religion*, Philadelphia–London 2003.
- Heller M., *Czy fizyka jest nauką humanistyczną?*, Tarnów 1998.
- Heller M., *Filozofia i wszechświat*, Kraków 2006.
- Heller M., *Nowa fizyka i nowa teologia*, Tarnów 1992.
- Heller M., *Program teologii nauki*, [w:] M. Heller, *Nowa fizyka i nowa teologia*, Tarnów 1992.

- Heller M., *Teorie wszystkiego*, „Zagadnienia Filozoficzne w Nauce” 14 (1992), s. 83–101.
- Heller M., *Usprawiedliwienie wszechświata*, Kraków 1984.
- Heller M., *Wstęp do teologii nauki*, [w:] *Teologia nauki*, red. J. Mączka, P. Urbańczyk, Kraków 2015.
- Heller M., Życiński J., *Dylematy ewolucji*, Tarnów 1996.
- Macek W. M., *Teologia nauki według ks. Michała Hellera*, Warszawa 2010.
- Macek W. M., *Teologia nauki*, [w:] *Oblicza racjonalności: wokół myśli Michała Hellera*, red. B. Brożek, J. Mączka, W. P. Grygiel, M. L. Hohol, Kraków 2011, s. 203–238.
- Polak P., *Teologia nauki w perspektywie metodologicznej*, [w:] *Teologia nauki*, red. J. Mączka, P. Urbańczyk, Kraków 2015.
- Polkinghorne J. C., *Jeden świat*, tłum. M. Chojnacki, Kraków 2008.
- Rahner K., *Człowiek dzisiejszy a religia*, [w:] *O możliwości wiary dzisiaj*, tłum. A. Morawska, Kraków 1965.
- Torrence T. F., *Reality and scientific theology*, Edinburgh 1985.
- Wald G., *Life and mind in the universe*, [w:] *Cosmos, bios, theos*, ed. H. Margenau, R. A. Varghese, La Salle 1992.
- Życiński J., *W poszukiwaniu teologii nauki*, [w:] *Nauka – religia – dzieje. II Seminarium Interdyscyplinarne w Castel Gandolfo, 6–9 września 1982 roku*, red. J. A. Janik, P. Lenartowicz, Kraków 1984.

Streszczenie

Artykuł podejmuje zagadnienie relacji nauki do teologii, w oparciu o myśl ks. prof. Michała Hellera, i zmierza ku takiemu ujęciu obydwu dyscyplin, w którym nauka staje się przedmiotem zainteresowania teologii. Punktem wyjścia jest refleksja nad fenomenem racjonalności świata. Racjonalność stanowiąca warunek uprawiania nauk przyrodniczych domaga się usprawiedliwienia. Teologiczną prawdą, która może przyjść z pomocą, jest wiara w istnienie Logosu; Boska Mądrość, przenikając wszystko, nie tylko stanowi fundament struktury świata fizycznego, ale określa również istnienie świata wartości i sensu. Skoro Bóg stanowi filozoficzne *a priori* każdej z nauk, nauki przyrodnicze mogą prowadzić dialog z teologią, a nawet – co postuluje ks. Michał Heller – możliwe jest stworzenie programu *teologii nauki*. Celem takiego przedsięwzięcia jest wzbogacenie spojrzenia na naukę przez uwzględnienie tych aspektów, które są widoczne jedynie przy użyciu metody teologicznej.

Słowa kluczowe

ks. prof. Michał Heller, racjonalność świata, granice metody naukowej, relacja nauka–wiara, teologia nauki

Summary

Towards the theology of science – on the canvas of the thought of Fr. M. Heller

This article takes the question of the relationship between science and theology, according to the thought of Fr. M. Heller, and it approaches to such a captivation of both disciplines, in which science becomes the subject of interest for theology. The point of outlet is the reflection on the phenomenon of the rationality of the world. The rationality which presents condition for the natural sciences demands for justification. The theological truth, which can be helpful is the faith in the existence of the Logos; the Divine Wisdom penetrating everything is not only the foundation of the structures of the physical world, but it defines also the existence of the world of the values and the sense. Since God presents the philosophical *a priori* for each science, the natural sciences can lead a dialogue with theology, or even – what Fr. M. Heller suggests – it is possible to create a program of *the theology of science*. The aim of this approach is the enrichment of the regard on science by taking into consideration these aspects, which are visible only at use of the theological method.

Keywords

Fr. Professor M. Heller, rationality of the world, the borders of the scientific method, science–theology relationship, the theology of science